

A maradás mellett

Kemény István: Lúdbőr. Budapest, Magvető, 2017, 220 oldal, 3299 Ft.

A borítón látható fotó távlatot és kontextust nyújt a kötetben található írásokhoz, s időutazásra invitál. Ahogyan rögtön az első szövegből megtudjuk, a képen látható négy fiatal ember a Parlament lépcsőjén üldögél, annak apropóján, hogy éppen kikiáltották a harmadik köztársaságot Magyarországon. Erős üzenete van ennek, hiszen 28 év telt el azóta, s ez alatt az idő alatt sok minden történt a négy fiatallal és a Parlamenttel is. A nosztalgikus hangulatot azonban rögvest oldja a borító harsogó pinkje, melynek divatja a nyolcvanas években terjedt el, s egyelőre tartósabbnak tűnik, mint a köztársaság. Sőt, megkockáztatható az az értelmezés is, hogy az agresszív pink éppen annak szintetikus gagyikultúrának, lélektelen művilágnak a szimbóluma, mely szétmarta végül magát a republikát is.

A hanyatlás, az ország (és vele együtt a nyugati, modern világ) szomorú állapotának diagnosztizálása több írásban is előkerül, ám nem válik a kötet domináns szólamává. Főleg az első két blokkba, vagyis nagyjából a könyv első felébe tartozó szövegek foglalkoznak explicitebb módon közéleti kérdésekkel, míg a másik három nagyobb egység kisesszéi inkább szerzőkre, művekre reflektálnak. Persze, ezek is igen sokszínűek; van köztük kiállításmegnyitó szöveg, hosszabb s rövidebb esszé kortársakról és régiekről egyaránt, valamint egy különleges műfaji kísérlet is: 50 minisszé a Kemény által legfontosabbnak ítélt irodalmi műről. Első ránézésre tehát meglehetősen heterogén összeállításról van szó, az olvasó akár el is kezdhet gyanakodni, hogy esetlegesen kerültek egymás mellé a szövegek, mert éppen kéznél voltak.

Ez a gyanú azonban csakhamar eloszlik. Igaz, a szövegek valóban sokféle kérdést vetnek fel, és nem feltétlenül van köztük tematikus kapcsolat, de ez a sokféleség talán még inkább alkalmat teremt arra, hogy világosan megmutatkozzék az az erő, mely mégis, minden különbözőségen túl egybefogja ezeket a szövegeket. Erőről van szó ugyanis; súlyról, tudásról, tisztességről, felelősségről. Azt is lehetne mondani, hogy *éthosz*ról, olyan etikai-esztétikai alapállásról, mely a személyesség tudatos vállalásával fog hozzá világunk állapotának fölméréséhez. Nem kívülről, hanem belülről, a saját pozíció és a saját felelősség állandó problematizálásával, folytonos vívódással, ám egyszersmind elkötelezettséggel az irodalom és környező életvilágunk ügyei iránt. Megélt, olykor azt is lehet mondani, hogy megszenvedett problémák ezek, melyek nemcsak a világ, a nagybetűs irodalom gondjai, hanem személyes, égető életproblémák. A szövegek tétje azonban nem megoldások keresése, hanem egyáltalán maguknak a problémáknak az illúzióktól mentes felmutatása, a személyiség teljes bevonódásával, és ettől hitelesek, méghozzá megrendítően hitelesek ezek a szövegek.

Ott van például a Magyarország és a jövő című cikk, melyet a *Tagesspiegel*nek írt Kemény, s mely egy életmozzanat felvázolásával kezdődik: egy újságíró lakik a szomszédjában. A következő mondatban azonban megtudjuk, hogy túlzás újságírónak nevezni a férfit, és túlzás lakásnak nevezni azt, hogy pár pokrócba burkolózva fekszik a ház tövében, az élelmiszerbolt szellőzője előtt. Előtte egy tálka és egy kartonlap, melyen Nagy László két sora olvasható: „Nekem a kérés nagy szégyen, / adjon úgy is, ha nem kérem.” Ebben a mára már hétköznapivá vált jelenetben benne van jelen korunk minden gyomorszorító ellentmondása, a magyar társadalom tragédiája és a politika teljes kudarca. A közember pedig akkor is a rendszer része, ha minden porcikája tiltakozik ez ellen, de nap mint nap el kell mennie az utcán lakó egykori újságíró mellett, lesütött szemmel, szégyenkezve. „Csak tehetetlenség és szégyen.” (75) – jellemzi a szerző lelkiállapotát, ez a tehetetlenség és szégyen azonban egy egész ország tehetetlensége és szégyene, mely emberek sokaságának nem tud otthont, biztonságot és jövőképet nyújtani, helyett politikai vallásháborúba tébolyodott.

Aki akár csak egy kicsit is belepillantott ebbe a nemzeti bolondokházába, rögvest láthatja, hogy hitek, mítoszok feszülnek egymásnak engesztelhetetlenül, csúcsra van járva a „kommunikáció”, miközben rohad és pusztul le minden. Kemény regisztrálja és pontosan leírja a szétesés tájképét, anélkül, hogy állást foglalna egyik vagy másik oldalon: „a csődhelyzetért a rendszerváltás utáni összes kormány felelős. [...] És persze nem csak a kormányok. Hanem például én is.” (77). A személyes felelősség azonban kevesek luxusa ebben az országban, azoké, akiket a jelenlegi állapotok láttán „tehetetlenség és szégyen” tölt el, míg az efféle kényelmetlen érzéseket a politikacsinálók nyugodt lélekkel nélkülözik. Bármilyen illuzórikusnak és naivnak tűnik, mégis megfontolandó Kemény javaslata arra vonatkozóan, hogy mit lehetne kezdeni ezzel az országgal, ezzel a világgal: „az új Auschwitzokat-Gulagokat-Srebrenicákat legalább száz év türelemmel lehet csak elkerülni, lassan, kitartóan tanítva meg a közös minimumra a teljes társadalmat, nincs elveszett lélek alapon mindenkit, és mindenkinek a gyerekeit is, és a gyerekei gyerekeit is kifogyhatatlan szeretettel tanítani, soha nem kioktatni, senkit nem körberöhögni, komplexust csak oldani, soha nem kelteni...” (64). Persze, nemhogy száz, de pár év türelem sincs ilyesmire errefelé, sőt, még csak hetek, napok sem. A kifogyhatatlan szeretetről nem is beszélve.

S felbukkannak a kötet lapjain azok a fiatalok is, a Parlament elől, csak ezúttal nem a lépcsőn ücsörögnék, és nem is pontosan ugyanazok. A *Hángérien! Hálprájz!* című esszé szintén 1989-be viszi vissza az olvasót, amikor is Kemény tizenötöd magával eljutott egy franciaországi alternatív táborba, „Nyugatra”, ahol csóró magyarként jogosult volt arra, hogy féláron vásároljon a büfében. S itt azonnal szembesült azzal a tapasztalattal, mely – úgy tűnik – hosszú távon meghatározóvá vált számára: hogy tudniillik közép-európainak, azon belül is magyarnak lenni különleges dolog, hiszen ez egy csomó olyan tudással ajándékozza meg az embert, melyre máshol nem lehetne szert tenni. Pontosan azért, mert „ismerjük keletet és megértjük nyugatot...[...] mi őrizzük magunkban a klasszikus Európát, ami itt már nincs.” (25). Vissza-visszatérő gondolat ez a kötetben, akár politikai-közéleti, akár szűkebb értelemben vett irodalmi témákról van szó. Hiszen Kemény az irodalmat sem *l’art pour l’art* módon szemléli, hanem a maga múlt- és jelenbeli kontextusaival egyetemben, melybe beletartoznak az aktuális történelmi-politikai körülmények is. Hogyan lehetne például Adyról máshogyan gondolkodni? Vagy Zrínyiről, vagy Berzsenyiről, vagy akár a Bizottság zenekarról? S ezeknek a kontextusoknak szerves része a topográfia; Magyarország és a magyar kultúra, irodalom helye Európában.

Kemény meglehetősen kritikus a hazai állapotokkal, ez azonban nem ösztöni arra, hogy fenntartások nélkül szemlélje mindazt, ami Nyugaton zajlik, sőt, számos kritikát fogalmaz meg ezzel kapcsolatban. Földényi F. László esszékönyve kapcsán komolyan eltöpreng azon, hogy mi lett Németországból és a német kultúrából ’68 után. A háború utáni nemzedék radikálisan szembefordult szülei és nagyszülei nemzedékével, de a fürdővízzel együtt mintha a gyermeket is kiöntötték volna: leszámoltak a hagyományokkal, a kultúrával, a nemzeti szolidaritással, ennek eredménye pedig a kortárs német irodalom kiüresedése – legalább ez Földényi diagnózisa. Keményé pedig az, hogy „igazi német kultúra nélkül senkinek sincsen jövője Európában” (103). Erről az egy mondatról nagy, nemzetközi konferenciát lehetne rendezni, és talán kellene is, mihamarabb. Hiszen Európa egyik vezető kultúrája kétségkívül a német, hozzánk mindenesetre ez áll a legközelebb, több évszázados hagyomány szerint.

Kemény itt még csak a német kultúra „áramvonalasításáról” beszél, mely szigorú elvárásrendszerrel támaszt az alkotókkal szemben, máshol azonban már egyenesen a nyugati kultúra sterilitását emlegeti. Terézia Mora regénye kapcsán veti fel a kérdést, hogy „lehet-e regényt írni ebben a szabad világban? Igazán nagyot, felkavarót.” (112). S arra jut, hogy erről az „emberanyagról”, mely már szintetikus ételeken és italokon nőtt fel, *creative writing* kurzusokon tanul írni, és az idézőjelbe tett „szabad” világban él, már nem lehet nagy regényt

írni. Elvégre – folytatja – „az emberek nagy részének szüksége van némi rabságra, elnyomtatásra, mert ha ezt nem kapja meg, akkor megteremti magában” (115). Vitára ingerlő gondolatok ezek, és ha végig nézünk azon az országon, melynek az állapotait Kemény minden illúzió nélkül, pontosan vázolta más írásaiban, akkor nehéz nem egyetérteni velük. A „szabad” világról alkotott nézeteiben azonban érzékeltetni a kultúr- és korkritika közhelyeit, melyeket már jó száz éve hangoztatnak különböző színvonalú szövegekben. Jómagam úgy gondolom, hogy bonyolultabb kulturális konstelláció ez annál, hogy néhány odavetett megjegyzéssel elintézzük, és egyáltalán nem vagyok meggyőződve a Nyugat hanyatlásáról és kiüresedéséről szóló, igen népszerű mítosz igazságáról, sőt. Kétségtelen, hogy a Nyugat korántsem az a Kánaán, amelynek a rendszerváltás környékén Magyarországról tűnt, de azt azért túlzásnak érzem, amikor a Mora-regényben a kelet-európai Kinga kijelenti, hogy nem tudna hozzámenni „ezekhez”, mert nincs szívük. (Kiváltképp, ha megnézzük a családon belüli erőszakra vonatkozó statisztikákat.)

Azt az állítást azonban meg merem kockáztatni, hogy ahogyan Kemény Közép-Európáról, erről a sorssá vált regionális-kulturális meghatározottságról ír, arról kevesen tudnak ennyire pontosan és szépen írni. Vagy talán egyáltalán nem is. Lenyűgöző a Csokonairól szóló esszéje, melyben a debreceni költővel együtt Berzsenyit is az irodalmárok összeesküvése áldozatának látja; „van az az elképzelés... [...] hogy nagy magyar költőnek Vörösmarty, Petőfi és Arany előtt születni azért mégiscsak pofátlanság” (145) - holott ő még Petőfi nyelvét is porosabbnak érzi. S talán az egész kötet csúcspontja az a hat sor, amit Csokonaitól idéz, s melyet úgy kommentál, hogy a zseni meglátta Közép-Európát. „És körülbelül azért érdemes itt élni, amit ő ebben a pár sorban leír. Azért, mert közép-európaiként, innen bizony elég jól látszik – minden. Mind a mai napig.” (146). Ez a „minden” nem látszik teljesen sem nyugatról, sem keletről, hanem csakis a folyton instabil helyzetű közepéről – s innen, Csokonai felől is igazolódni a francia táborban szerzett benyomások.

S alighanem ez a kötet legfontosabb tétje: a közép-európaiságnak a felmutatása, vállalása. Nem vagyok biztos benne, hogy innen tényleg olyan jól látszik minden, de hajlamos vagyok elhinni azt, hogy ez a köztes pozíció valóban egyedülálló perspektívát nyújt annak, aki hajlandó felmászni azokra a magaslatokra, ahonnan jó kilátás nyílik a minket körülvevő térségre. Ha pedig egy Csokonai mondja, akkor még inkább. De nemcsak ő mondja, hanem egy Zrínyi Miklós és egy Ady Endre is. Velük és általuk pedig Kemény István is, méghozzá a kötet legszebb esszéiben. Mert hogyan lehet így írni egy több száz éve halott, vitéz, katonaköltőről, hogy az ember szinte kortársának érzi? Vagy Csokonairól? Adyról? Az ember beleborzong, lúdbőrös lesz.

Kemény egy gondolat kísérettel idézi meg Zrínyit: mi lenne, ha a huszadik század hatvanas éveiben született volna, és egy személyben kora legtehetségesebb költője, történetfilozófusa és politikusa lett volna. A nemzetiség mindegy, a lényeg, hogy közép-európai legyen. Élethivatása pedig az, hogy igazságot szolgáltatson Közép-Európának, és minden szempontból „felemelje” a Nyugathoz. Zrínyi élete, hivatása és sorsa messze túlmutat önmagán Kemény szerint, s aki elkezd vele foglalkozni, annak mindent végig kell gondolnia, ami ebben a régióban az elmúlt pár száz évben történt. „Azt hiszem, aki csak egy kicsit is foglalkozik Zrínyi sorsával, eljut az enyhe téboly állapotába” (87) – írja. Meg azt is, hogy üvegplafont kell áttörnie annak, aki Közép-Európából akarja megváltani Közép-Európát. S ebbe már sokaknak beletört a koponyája.

S mint ahogyan Csokonai és Zrínyi sorsa is csak innen, a közepéről értelmezhető, éppúgy Ady Endréé is. A róla szóló esszé azzal a kérdéssel kezdődik, hogy mit tud mondani egy szülő az okos gyerekeinek, hogy maradásra bírja őket, és ne menjenek el ebből az országból. Ráadásul azzal a tudattal, hogy „ennek az országnak vége, ez a nép eljátszotta a maga történelmi szerepét” (27). Kevés érvet tud mondani a maradás mellett, de a legerősebb talán: Ady Endre. Aki az utolsó eleven magyarnak tartotta magát, s neki talán elhihetjük, hogy

valóban az volt. Ám itt már bent járunk a kultusz, a mítosz és a pátosz sűrűjében, ezek pedig az utóbbi években, évtizedekben messzire került területek. Kemény István mégis úgy járja be az olvasóval ezeket a vidékeket, hogy sohasem süpped bele a dagályosság, a közhely, a talmiság mocsarába, hanem biztos léptekkel kalauzolja az egyik legnagyobb magyar költő világában. S le meri írni azt is, amit ma már kevesen tudnak mindenféle mellékszövege, fals felhang nélkül, ám annál többen rikácsolják, hörgik, sulykolják mindenféle gyanús fórumokon, hogy „ott lappang a versben nemzeti sors” (33). Régóta nem lappang már nemzeti sors a versekben, vagy ha igen, akkor azt nem mondják ki így, idézőjelek és irónia nélkül. Kemény azonban odaveti ezt az egyszerű mondatot a rövidke, a *Kocsi-út az éjszakáiban*ról szóló elemzés végére, minden provokatív szándék nélkül, ebben az odavetésben pedig annyi lehangoló könnyedség, elegancia van, hogy beszakad a padló alatta. És az ember ismét beleborzong. Lúdbőr. Ahogyan abba is, ahogyan Kemény Ady magyarság-vízióiról, próféciairól ír. Megkockáztatja, hogy Ady versei „a magyar nemzeti érzésre mint zenei alapra írott igényes dalszövegek” (35). Sok minden vegyül ebben a „nemzeti érzésben”, ám Ady Endre egy olyan mixet kever erre a zenei alapra, amely erős érv a maradás mellett.

A kötet utolsó blokkjában Kemény William H. Gass nyomán összeállítja a maga válogatását az irodalom számára legfontosabb ötven művéről, s ezeket irodalmi pilléreknek nevezi. Kalandnak, játéknak tartja megírni ezeket, „már-már felelőtlen szabadságérzésnek”, s célja, hogy ebből minél többet adjon át az olvasónak. A magam részéről meg tudom erősíteni, hogy sikerült részesednem ebben a felelőtlen szabadságérzésben, és nagy élvezet volt olvasni ezeket a rövidke írásokat, melyek egészen új perspektívába állítottak műveket. Például a *Szókratész védőbeszédét*, melyben azt írja Kemény, hogy Athén „a történelem egyik legtehetségesebb városa” (169) lett volna, ahol polgárként létezni maga már társasjáték volt, s ahol egy Szókratész nevű „elviselhetetlenül agresszív elme” telepszik rá a városra. Annak nagyon örültem, hogy egy festményt, mégpedig Watteau *Indulás Kithéra szigetére* című képét is tiszteletbeli irodalmi művé nyilvánította, melynek kapcsán azt írja, úgy érzi, még mindig megvannak az illúziói.

Nagyon szép a Petőfi-esszé, mely ezzel a mondattal kezdődik: „Petőfi inkább a testemhez tartozik, mint a lelkemhez” (180). Ismét csak: hogy lehet ezt leírni? S hogy lehet, hogy ez így le van írva, ilyen egyszerűen, és az emberre rászakad az ég? Kiváltképp, ha tovább olvasunk, melyben Kemény megjegyzi, hogy különösebben nem is szereti, de nélküle vak lenne. A „felelőtlen szabadságérzés” akkor is rámtört, mikor megpillantottam a *Kommunista kiáltvány* címét. Az egyetemes kultúrtörténet egyik legfontosabb dokumentumáról van szó, mely nélkül elég nehéz megérteni, mi történt itt körülöttünk az elmúlt százötven évben. A hozzáfűzött kommentárral azonban már problémáim vannak, túl egyoldalúnak, leegyszerűsítőnek tűnik számomra az, amit Kemény a Nyugat gyarmatosító törekvéseiről ír, mely fogyasztóvá, „félalalfabéta, atomizált senkikké tesz minket” (182). Hozzáteszi azért azt is, hogy „egyúttal persze nyugati típusú, önálló, szabad individuumokká is” (182). S itt is előjön az általa máshol már tárgyalt dichotómia a szabadság és az egyenlőség között. A Kelet egyenlőségre törekedett szabadság nélkül, a Nyugat pedig szabadságra egyenlőség nélkül, s mindkettő torzulásokhoz vezet illetve vezetett. A következő Mark Twain *Huckleberry Finn*jéről szóló esszé ismét csak olyan kérdéseket vet fel, melyeknek igen húsbavágó tétje van napjainkban: nevezetesen a politikai korrektség problémáit.

Aztán ott vannak Arany János versei, melyekről Kemény azt is le meri írni, hogy kilencven százalékuk korszerűtlen, de azt is, hogy a balladák módszere, vágásai olyan, mint a videoklipeké. Eliot, az *Átokföldje*, s vele annak a tapasztalata, hogy ki lehet érni arra a mezsgyére, ahol már tényleg nincs remény. Három utolsó vers: Petőfié, Adyé és Radnótié - s itt már Kemény mixel, súlyos, sötét basszusokat rak egymás mellé. És még csak ezután jön Az *eltévedt lovas*, Málik Roland és végül Esterházy Péter. Erős szett ez, átmossa az embert, és

néha, amikor elkapja az embert a felelőtlen szabadságérzet vagy az enyhe téboly, akár még arra is képes, hogy szétnézzen azokról a magaslatokról, ahová a költő vezette, és lássa a vidéket, ahol él: Közép-Európát. Lúdbőrösen.